

Pålar i Nyköpingsån

Sjöhistoriska museets arkeologienhet genomförde under april månad 2010 en arkeologisk förundersökning längs strandskoningen vid Tovastugan i Nyköpingsån. Längs stranden påträffades pålar, som sannolikt utgör rester av sjöbodar eller annan strandbebyggelse från 1700- eller 1800-talen. Möjligen kan några av dessa pålar ha ingått i en bro som är markerad på en karta från 1668.

The unit for Archaeology at the National Maritime museum has in April 2010 carried out an archaeological investigation at Tovastugan in Nyköpingsån, Nyköping municipality, Sweden. Along the shore several poles were found. The poles are probably remains of boathouses and some are probably the remains of a bridge that is seen on a map from 1668.

SJÖHISTORISKA

Box 27131
102 52 Stockholm
Tfn: 08-519 549 00
www.sjohistoriska.se
ISSN 1654-4927

Pålar i Nyköpingsån

Arkeologisk förundersökning inför
renovering av strandskoning i Nyköpingsån

Södermanland

Södermanlands län

Nyköpings kommun

Mikael Fredholm

SJÖHISTORISKA

Pålar i Nyköpingsån

Arkeologisk förundersökning inför
renovering av strandskoning i Nyköpingsån

Södermanland

Södermanlands län

Nyköpings kommun

Fornlämning nr 231:1

Mikael Fredholm

Sjöhistoriska museet
en del av Statens maritima museer

P.O. Box 27131
SE-102 52 Stockholm
Tel 08 519 549 00

www.sjohistoriska.se
www.maritima.se

Sjöhistoriska museet är miljöcertifierat enligt ISO-14001.

Den här rapporten är tryckt på miljövänligt, FSC-certifierat papper utan optiska vitmedel (OBA), tillverkat på ett koldioxidneutralt pappersbruk.

© 2010 Sjöhistoriska museet
Arkeologisk rapport 2010:11
ISSN 1654-4927

Kart- och ritmaterial Författaren.

Layout Franciska Sieurin-Lönnqvist, Arkeobild.

Omslagsbild Påle daterad till 1613/1614. Foto: Jim Hansson, Sjöhistoriska museet.

Tryck Arkitektkopia, Stockholm 2010.

Kartor Kartor och ortofoto Copyright Lantmäteriet 2004-11-09. Ur Sverige.

Innehåll

Innehåll 3

Sammanfattning 4

Bakgrund 5

Topografi och kulturmiljö 6

Syfte och metod 7

Resultat 8

Referenser 10

Tekniska och administrativa uppgifter 11

Bilagor

1. Dendrokronologisk rapport 12

2. ¹⁴C-rapport 13

3. Bilder 14

4. Kartor över påträffade anläggningar 16

Sammanfattning

Nyköpings kommun avser att renovera strandskoningen längs västra kajen i Nyköpingsån, från hamnbron upp till Nyköpingshus vid Tovastugan beläget inom fornlämning nr 231:1 (stadslager Nyköpings stad).

Efter beslut av länsstyrelsen i Södermanlands län utförde Sjöhistoriska museet under april månad 2010 en arkeologisk förundersökning av en del av fornlämningen.

Vid norra delen av strandskoningen påträffades flera pålar varav en daterades till vintern 1613/1614 (anläggning 1). Pålarna har förmodligen ingått i en bro som är markerad på en karta från 1668. Runt pålarna iakttogs ett kulturlager som utgjordes av gråsvart fet lera med bränt material, bl.a. kol och bränd kalk. I lagret påträffades även handsmidda spikar, en trolig pilspets, järnbeslag, tegel, kalksten samt djurben.

Från strandskoningens norra del och vidare norrut längs stranden påträffades en rad med mindre pålar (anläggning 2). Anläggningen utgör sannolikt rester av sjöbodan eller annan strandbebyggelse från 1700- eller 1800-talen. Möjligen kan dessa pålar vara från en mindre bro som syns på en karta från 1801.

Omkring 50 meter nedströms anläggning 1 och 2 påträffades ytterligare en koncentration av pålar (anläggning 3). I detta område hittades även ett handtag till en trefotsgryta och ett kritpipsskaft. Handtaget till trefotsgrytan kan typologiskt dateras till sent 1500-tal eller tidigt 1600-tal.

Anläggning 1 och 2 är nu registrerad som fornlämning nr 661:1 och anläggning 3 som fornlämning nr 662:1.

Bakgrund

I samband med Nyköpings kommuns planer att renovera kajskoningen vid den västra kajkanten av Nyköpingsån mellan hamnbron och Tova-stugan beslöt länsstyrelsen i Södermanlands län att en arkeologisk förundersökning skulle utföras då området är beläget inom fornlämning nr 231:1 (stadslager Nyköpings stad). Länsstyrelsen uppdrog enligt beslut daterat den 23 april 2010 undersökningen till Sjöhistoriska museet.

Undersökningsområdet sträckte sig 170 meter längs kajskoningen vid den västra åstranden och 20 meter ut i ån (fig. 1).

Fig. 1. Ortofoto över undersökningsområdet och delar av fornlämning nr 231:1.
Ortofoto från Lantmäteriet. Karta bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet.

Topografi och kulturmiljö

Nyköpings stad är strategiskt belägen vid Nyköpingsåns utlopp i Östersjön. Nyköping omtalas för första gången år 1250 då drottning Katarina testamenterade det hon ägde i Nyköping till Gudhems kloster. Birger Jarl anses ha grundat Nyköpingshus vid denna tid. Nyköping var under medeltiden en viktig hamn, som från 1300-talet bedrev handel med tyska östersjöstäder. Under 1500-talet byggdes den industriella verksamheten ut med kvarnar, sågar och smedjor längs med Nyköpingsån. Nyköping tappade under 1600-1700-talen mer och mer sin roll som sjöfärtsstad och hantverket blev av större betydelse för staden (Broberg 1979:8).

Det har sedan 1920-talet funnits hypoteser om att en kastal skall ha uppförts under 1100-

talet inom dagens borgområde. Undersökningar vid Nyköpingshus 2003 har visat att det finns kulturlager från slutet av 1000-talet till mitten av 1100-talet inne på borggården. Detta lager anses vara från etableringsskedet (Gustafsson 2009:12).

På östra sidan av Nyköpingsån i kvarteret Kompaniet påträffades 1841 en myntskatt, som dateras till 1000-talet (Lindh 1996:18). På östra sidan har även lämningar efter 1600-1700-talets strandskoning bevarats. Kvarteret Kompaniet var på slutet av 1600-talet och 1700-talet ett industriområde med metallhantering (Lindh 1996:24).

På en karta från 1668 syns en bro längs den västra stranden (fig. 2). Denna bro bedöms ligga inom undersökningsområdet.

Fig. 2. Detalj ur karta från 1668. På kartan syns Nyköpingshus och bron längs västra åstranden Lantmäteristyrelsen (LMS akt nr C57-1:1).

Syfte och metod

Länsstyrelsen behöver ett bättre kunskapsunderlag för ärendets vidare handläggning avseende fornlämningsmiljön under vattnet inom fornlämning nr 231:1. Syftet med förundersökningen är att klargöra om eventuella kulturlager och andra arkeologiska lämningar finns under vattnet inom eller intill exploateringsområdet.

Undersökningen inleddes med att ån karterades med ett sidotittande ekolod, en s.k. Side scan sonar (SSS), från hamnbron till strax norr om undersökningsområdet. Ett tiotal indikationer togs ut inom undersökningsområdet vilka dock inte bedömdes vara av kulturhistoriskt intresse.

Vid dykningarna i undersökningsområdet visade det sig också att indikationerna bestod av stenar, rotvältor och sentida material.

Undersökningen fortsattes därefter uppströms i undersökningsområdet, där det observerats träpålar i norra delen av strandskoningen. Ett dendrokronologiskt prov togs på en större påle samt två ¹⁴C-prover på en mindre påle och en förkolnad träbit. Pålarna mättes in med GPS och markerades på karta (fig. 3). Felmarginalen på GPS-inmätningarna är 0–2m.

Dykkerarbetet skedde enligt Arbetsmiljöverkets föreskrifter 1993:57, Dykeriarbete.

Resultat

Anläggning 1

Vid strandskoningsens norra del påträffades tre likartade större pålar, varav en (påle 1) dendrokronologiskt daterats till fällningsåret vintern 1613–1614 (bilaga 1). Pålarna är ca 20 centimeter i diameter och sticker upp omkring 0,5 meter från botten. Runt påle 1 finns fyra stycken mindre pålar, som liknar de i anläggning 2 och kan antas utgöra en del av anläggning 2 (karta se fig. 10, bilaga 4). En av de mindre pålarna (påle 5) daterades till 1784 ± 30 år (cal sigma 2, bilaga 2). Anläggning 1 motsvaras av den bro som syns på en karta från 1668 (C57-1:1). Runt den daterade påle 1 påträffades vid den dendrokronologiska provtagningen ett kulturlager bestående av gråsvart fet lera med bränt material bl.a. kol och bränd kalk. En förkolnad träbit i kulturlagret daterades till 1715 ± 30 år (cal sigma 2, bilaga 2). I lagret påträffades bl.a. handsmidda spikar, en trolig pilspets, blybit, järnbeslag, tegelfragment, bränd kalk, kalksten till golvbeläggning, samt kobben och kotand (se tabell 1 samt foton i bilaga 3). Lagret utgör troligen ett utkastlager från Nyköpingshus och annan strandnära verksamhet.

Anläggning 2

Från undersökningsområdets norra del vid anläggning 1 och vidare norrut längs stranden påträffades en rad med fem stycken mindre pålar. Avstånden mellan de fem pålarna är 1–5 meter. Storleken på pålarna är cirka 10 centimeter i diameter och de sticker upp 0,2–0,5 meter från botten. Vid anläggning 1 finns också fyra liknande pålar, som kan antas utgöra en del av anläggning 2 (karta se fig. 11, bilaga 4). En påle (påle 5) har daterats till 1784 ± 30 år (cal sigma 2, bilaga 2). Anläggningen utgör sannolikt rester av bryggor, sjöbodar eller annan strandbebyggelse från 1700- eller 1800-talen. På

en karta från 1801 syns en mindre bro (C57-1:18), på ungefär samma plats som 1668. Kanske kan dessa mindre pålar härröra från denna bro.

Anläggning 3

Omkring 50 meter nedströms anläggning 1 och 2 påträffades ytterligare en koncentration av fyra stycken pålar. Pålarna är ca 20 centimeter i diameter och sticker upp mellan 0,2 och en meter över botten. De är eroderade och liknar den påle som det togs dendrokronologiskt prov på i anläggning 1. I detta område hittades även ett handtag till en trefotsgräva och ett kritpipsskaft (se tabell 2). Handtaget till trefotsgrävan kan typologiskt dateras till sent 1500-tal eller tidigt 1600-tal (Dahlbäck 1982:200, se foto i bilaga 3). Anläggningen utgör sannolikt rester av bryggor, sjöbodar eller annan strandbebyggelse från 1600- eller 1700-talen.

Anläggning 1 och 2 är nu registrerad som fornlämning nr 661:1 och anläggning 3 som fornlämning nr 662:1.

Fynd

Vid den dendrokronologiska provtagningen av anläggning 1 påträffades ett kulturlager med flera fynd. Vid anläggning 3 påträffades ett handtag till en trefotsgräva. Efter fotografering återdeponerades fynden vid Anl. 1 respektive Anl. 3 (se foto i bilaga 3). Vid strandkanten norr om undersökningsområdet gör erosionen även att fynd som bland annat ben och tegelfragment kommer fram.

Tabell 1. Fyndtabell Anläggning 1.

Fynd	Beskrivning	Resultat
Spikar	Bev. L. 100 mm, D: 3 mm. Bev. L. 72 mm, B: 25 mm, Tj: 4 mm.	Datering ej möjlig. Återdeponering vid Anl. 1.
Trolig pilspets	Bev. L. 35 mm, B: 10 mm, Tj: 4 mm. Möjlig pilspets.	Datering ej möjlig. Återdeponering Anl. 1.
Järnbeslag	Bev. L. 100 mm, B: 30 mm, Tj: 5 mm. Järnbeslag av okänd typ.	Datering ej möjlig. Återdeponering Anl. 1.
Tegel	Tegelfragment.	Datering ej möjlig.. Återdeponering Anl. 1.
Kalksten	Bev. L. 170 mm, B: 160 mm, Tj: 20 mm. Möjlig golvsten.	Datering ej möjlig. Återdeponering Anl. 1.
Djurben	Ett koben, en kotand.	Datering ej möjlig. Återdeponering Anl. 1.
Blybit	Bev. L: 15mm, B: 5mm, Tj: 1mm Troligt blyklipp, råämne.	Datering ej möjlig. Återdeponering Anl. 1.

Tabell 2. Fyndtabell Anläggning 3.

Fynd	Beskrivning	Resultat
Handtag till trefotsgröta	Bev. L. 125 mm, D: 35 mm (skaft). D: 70 mm (infästning).	Datering sent 1500-tal, tidigt 1600-tal. Återdeponering Anl. 3.
Kritpipsskaft	Ej dokumenterad.	Ej daterad.

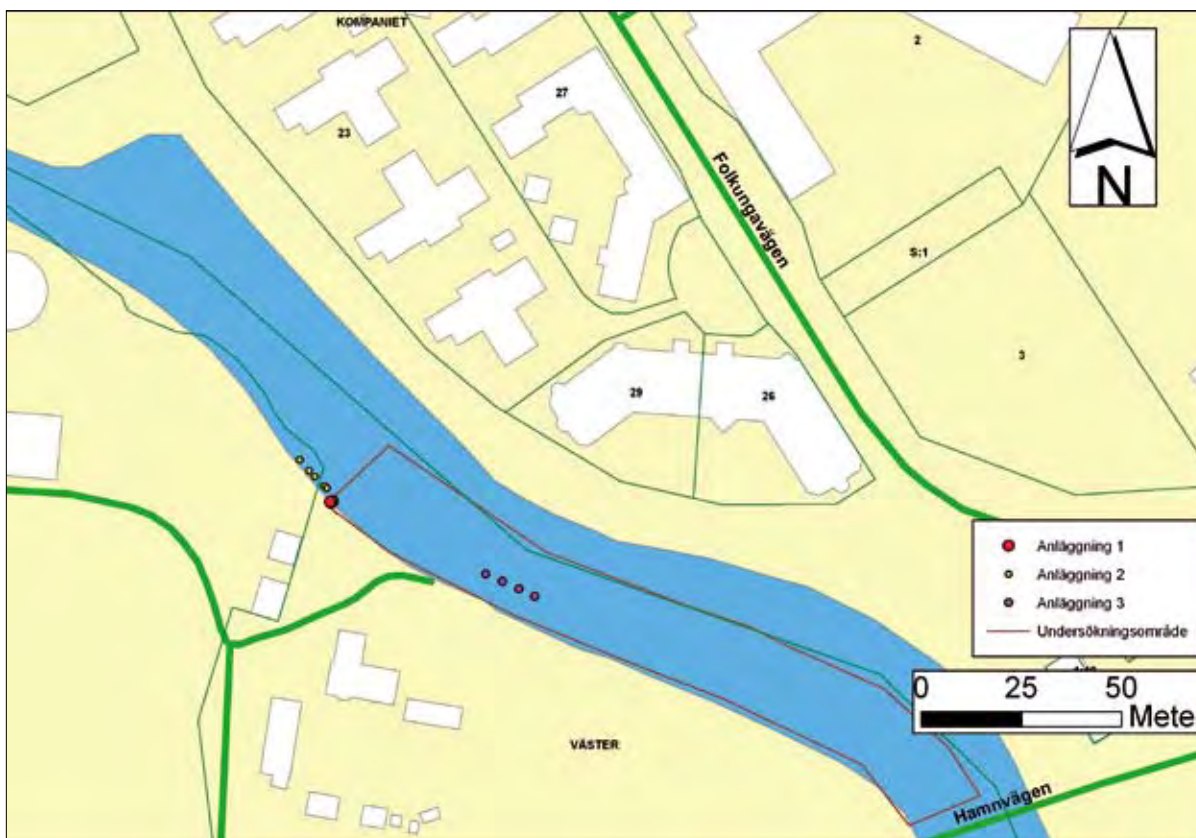

Fig. 3. Karta över undersökningsområdet och påträffade anläggningar. Karta, Copyright Lantmäteriet 2004-11-09. Ur Sverige. Bearbetad av Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet.

Referenser

Litteratur

- Broberg, B. 1979. *Nyköping*, Stockholm: Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum.
- Dahlbäck, G. 1982. *Helgeandsholmen: 1000 år i Stockholms ström*, Stockholm: Liber förlag.
- Gustafsson, B. 2009. *Kvarteret Åkroken: medeltid & nyare tid : fornlämning Nyköping 231:1, Åkroken 3, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län : arkeologisk förundersökning*, Nyköping: Södermanlands museum.
- Lindh, M. 1996. *Arkeologisk undersökning: från vikingatid till nutid i kvarteret Kompaniet, Södermanland, Nyköping, kv Kompaniet 17–20, 20, 23, RAÄ 231*, Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Kartor

- Ortofoto, copyright Lantmäteriet
- Kartor, Copyright Lantmäteriet 2004-11-09.
Ur Sverige.
- Historisk karta 1668, Lantmäteristyrelsen, copyright Lantmäteriet (LMS akt nr C57-1:1).
- Historisk karta 1801, Lantmäteristyrelsen, copyright Lantmäteriet (LMS akt nr C57-1:18).

Tekniska och administrativa uppgifter

Sjöhistoriska museets dnr: 390-2010-51
Länsstyrelsens dnr: 431-17119-2009
Sjöhistoriska museets projektledare:
Mikael Fredholm, Statens maritima museer
Fältansvarig: Mikael Fredholm
Orsak till undersökningarna: Renovering av
strandskoning
Uppdragsgivare: Nyköpings kommun
Undersökningstyp: Arkeologisk förundersökning
Undersökningstid: 27–28 april 2010
Plats: Nyköpingsån, Nyköping
Kommun: Nyköpings kommun
Län: Södermanlands län
Landskap: Södermanland
Socken: Nyköpings socken
Koordinatsystem: SWEREF 99 TM
N/E 6513764 / 616518
Vattendjup: 0–5 m

Deltagarförteckning Sjöhistoriska museet

Personal i fält

Mikael Fredholm
Jim Hansson
Daniel Ålund

Bilaga 1

Dendrokronologisk rapport

LUND UNIVERSITY

DEPARTMENT OF GEOLOGY
KVARTÄRGEOLOGISKA AVDELNINGEN
HANS LINDERSON

30 april 2010

Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport nr 2010:32
Hans Linderson

DENDROKRONOLOGISK ANALYS AV EN FRAMERODERAD PÅLE VID ÅN INTILL NYKÖPINGSHUS I SÖRMLAND

Uppdragsgivare: Mikael Fredholm, Statens maritima museer, box 27131, 10252 Stockholm
Faktura-adress: Statens maritima museer, FE 94, MFM, 833 83 Strömsund

Område: SE Sörmland **Prov nr:** 72364 **Antal sågprover:** 1

Dendrokronologiskt objekt: Frameroderade pålar vid ån intill Nyköpingehus

Resultat:

CATRAS Dendro nr:	Prov Nr : Stock Nr	Träd slag	Antal år ; radie	Splint (Sp) Bark (B) Vank. (W)	Datering av yttersta årsring i provet	Beräknat Fällningsår E(Efter) V(vinterhalv- året)	Trädets Egenålder uppskattn
72364	1	Tall	97;2	Sp 56, W	1613	V 1613/14	110-140

Kommentarer och diskussion

Den undersökta pålen är avverkad **vinterhalvåret 1613/14**. Virket är sannolikt hämtat **inom länet**.
Provet är ett exempel på den virkestyp som är mest lämpad för dendrokronologisk datering.

Hans Linderson

Sölvegatan 12, S-223 62 Lund Tel. +46-46-2227891, 0738-448812
Hans.Linderson@geol.lu.se

Fax +46-46-2224830 e-mail:

Bilaga 2

¹⁴C-rapport

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 - 471 30 59

Telefax:
018 - 55 57 38

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Uppsala 2010-06-07

Statens maritima museer
Mikael Fredholm
Box 27131
102 52 STOCKHOLM

Resultat av ¹⁴C datering av trä/träkol från Nyköpingsån, Södermanlands län.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ¹⁴C-innehållet förbränns, det tvättade och intorkade materialet surgjort till pH 4, till CO₂-gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	δ ¹³ C ‰ VPDB	¹⁴ C ålder BP
Ua-39914	Fynd nr 1: Trä/kolbit från kulturlager vid "påle 1" i Nyköpingsån	-24,6	235 ± 30
Ua-39915	Fynd nr 5: Träbit från "påle nr 5"	-28,5	166 ± 30

Med vänlig hälsning

Göran Possnert/Ingela Sundström

Bilaga 3

Bilder

*Fig. 4. Anläggning 1. Pålen i förgrunden är daterad till 1613/1614 (se bilaga 1).
Foto: Jim Hansson, Sjöhistoriska museet.*

*Fig. 5. Anläggning 2. En av pålarna i anläggning 2, strax utanför undersökningsområdet.
Foto: Jim Hansson, Sjöhistoriska museet.*

*Fig. 6. Trefotsgrhythandtag vid anläggning 3.
Foto: Mikael Fredholm, Sjöhistoriska museet.*

*Fig. 7. Spikar och möjlig pilspets vid anläggning 1.
Foto: Mikael Fredholm,
Sjöhistoriska museet.*

*Fig. 8. Troligt beslag vid
anläggning 1.
Foto: Mikael Fredholm, Sjö-
historiska museet.*

*Fig. 9. Kalksten – trolig golv-
beläggning vid anläggning 1.
Foto: Mikael Fredholm, Sjö-
historiska museet.*

Bilaga 4

Kartor över påträffade anläggningar

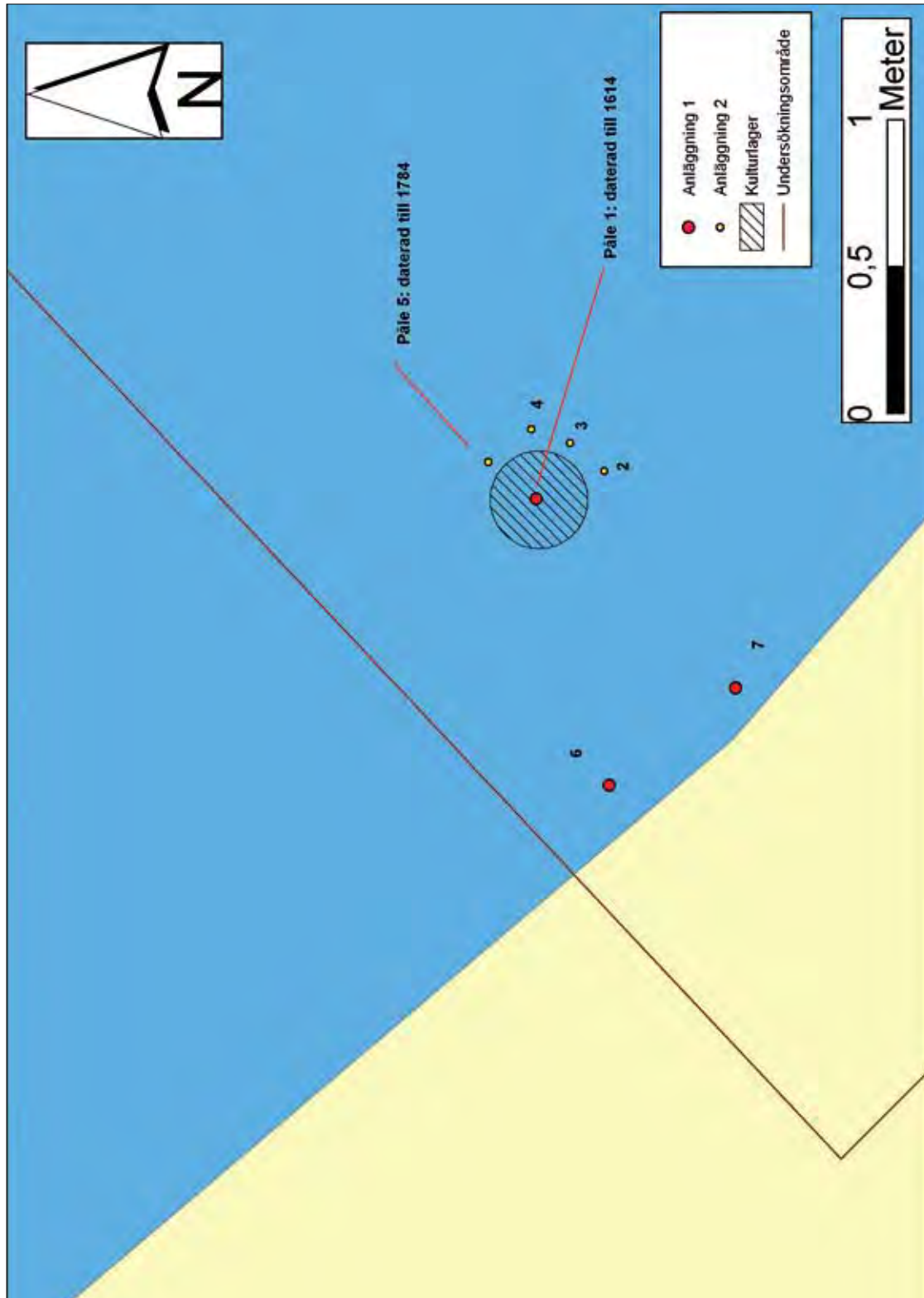

Fig. 10. Karta över anläggning 1 och del av anläggning 2.

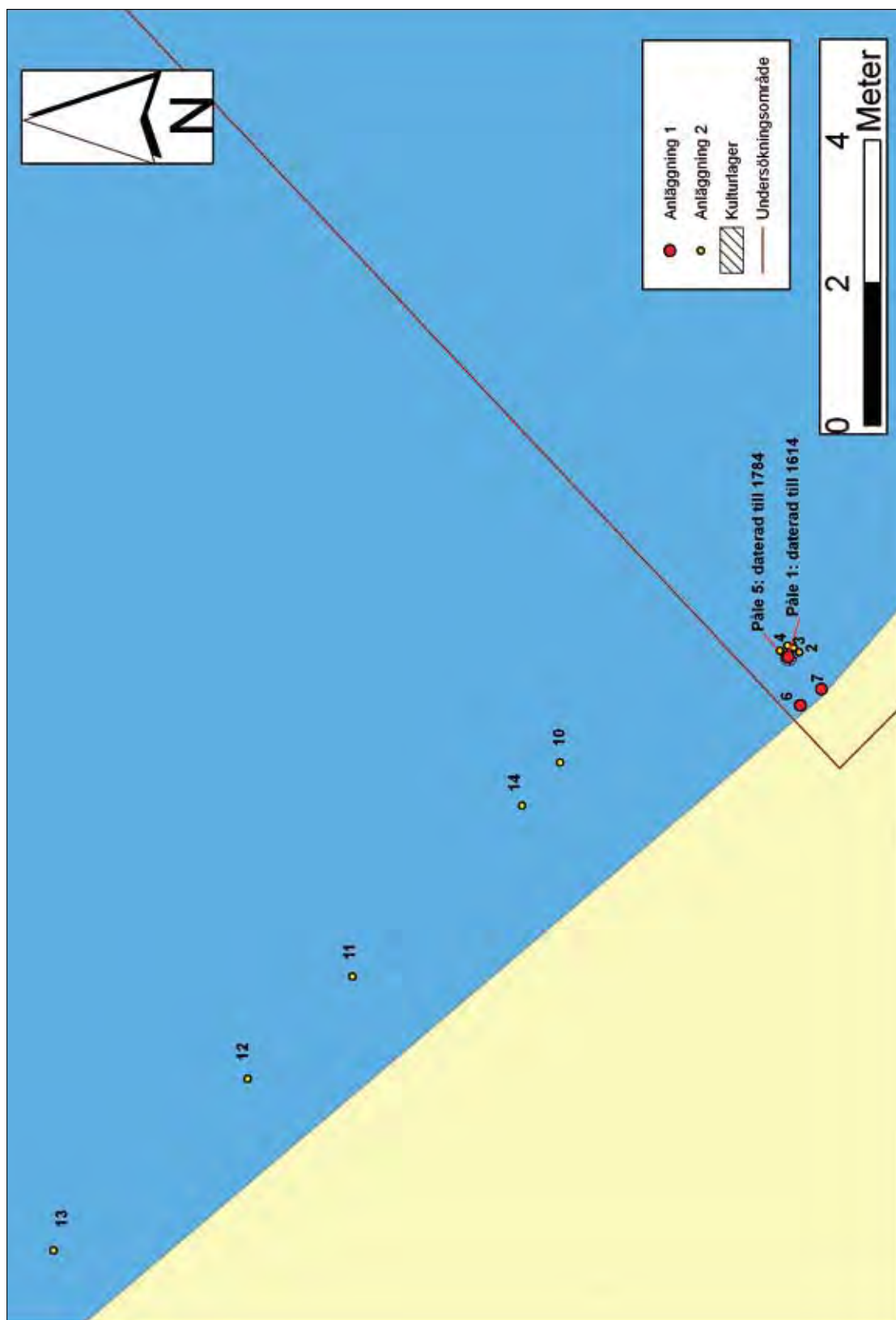

Fig. 11. Karta över anläggning 1 och 2.

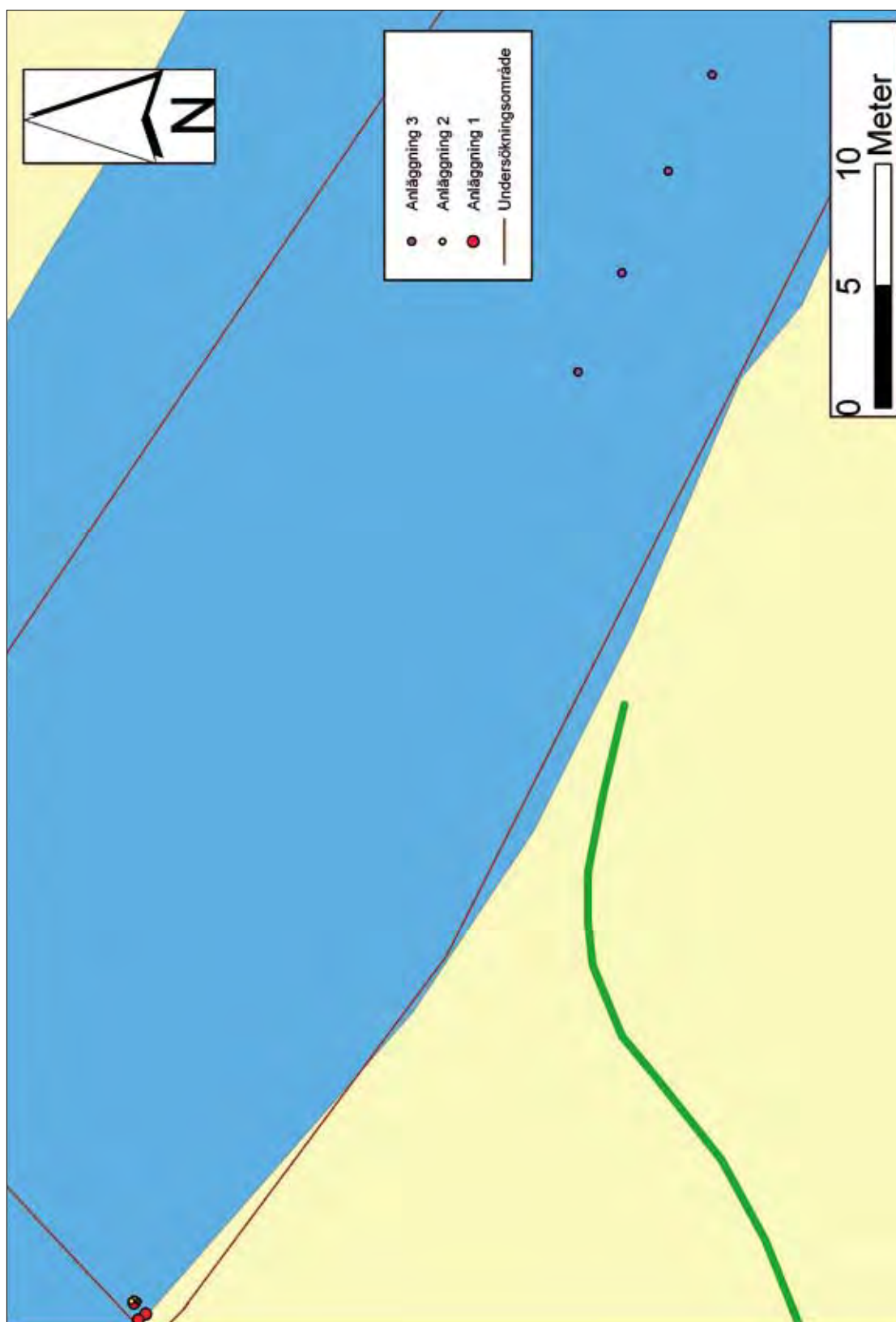

Fig. 12. Karta över anläggning 3.